

УДК 349.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.2.24>

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Данілік Д.М.,
*кандидатка юридичних наук, доцентка,
асистентка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
ORCID: 0000-0002-9946-9292*

Каленик Д.А.,
*студент 4 курсу
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
ORCID: 0009-0005-3901-5888*

Поперечний О.О.,
*студент 4 курсу
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
ORCID: 0009-0000-9542-8082*

Данілік Д.М., Каленик Д.А., Поперечний О.О. Реалізація права власності на землю в Україні в умовах воєнного стану.

Початок повномасштабної російської агресії проти України 24 лютого 2022 року кардинально змінив умови функціонування всіх сфер суспільного життя, включаючи систему земельних відносин. Введення воєнного стану створило нові виклики для правового регулювання права власності на землю, які потребують невідкладного наукового осмислення та законодавчого вирішення.

Земельні ресурси як базова складова національного багатства України набули особливого значення в контексті забезпечення належного рівня обороноздатності держави, підтримання внутрішньої продовольчої безпеки, а також збереження загальної економічної стабільності й фінансової стійкості національного господарства. Водночас воєнні дії спричинили руйнування напрацьованих роками традиційних механізмів земельного адміністрування, порушення законних прав власників і користувачів земельних ділянок, а також призвели до масштабного фізичного знищення, забруднення та довготривалого виведення з обігу значних площ сільськогосподарських й інших категорій земель.

У статті досліджується система правового регулювання права власності на землю в Україні в умовах воєнного стану та її адаптація до викликів оборони держави, збереження інфраструктури та забезпечення продовольчої безпеки. Проаналізовано зміни в земельному законодавстві, зокрема запровадження тимчасових обмежень щодо використання, відчуження та реєстрації земельних ділянок.

Виявлено основні проблеми реалізації прав власників та землекористувачів, серед них: примусове вилучення земель для державних потреб, автоматичне продовження орендних договорів без згоди сторін, тимчасове припинення земельних торгів та обмеження доступу до земельного кадастру. Особливу увагу приділено питанням деградації та забруднення земель унаслідок бойових дій, а також неефективності наявних правових механізмів для швидкого реагування та реабілітації постраждалих територій.

Обґрунтовано необхідність комплексного удосконалення земельного законодавства шляхом запровадження чітких гарантій прав на землю для власників і користувачів, створення дієвих механізмів компенсації та відновлення їх прав, зміцнення взаємодії між державою, територіальними громадами та громадськістю.

Ключові слова: воєнний стан, земельні відносини, земельна ділянка, земельне право, право власності, правове регулювання, набуття прав на землю, припинення прав на землю, примусове припинення прав на земельні ділянки.

Danilik D.M., Kalenyk D.A., Poperechnyy O.O. Exercising land ownership rights in Ukraine under martial law.

The start of full-scale Russian aggression against Ukraine on 24 February 2022 radically changed the conditions of all spheres of public life, including the system of land relations. The introduction of martial law created new challenges for the legal regulation of land ownership and use, which require urgent scientific analysis and practical legislative solutions.

Land resources, as a fundamental component of Ukraine's national wealth, have acquired exceptional and truly pivotal significance in the context of ensuring an adequate level of the state's defense capability, safeguarding internal food security, and maintaining overall economic stability and financial resilience of the national economy. At the same time, the hostilities have led to the destruction of long-established land administration mechanisms, violations of the legal rights of landowners and land users, as well as large-scale physical devastation, contamination, and the prolonged withdrawal from circulation of vast areas of agricultural and other categories of land.

This article examines the system of legal regulation of land ownership and use in Ukraine under martial law and its adaptation to the challenges of national defense, infrastructure preservation, and food security. Changes in land legislation are analyzed, in particular the introduction of temporary restrictions on the use, alienation, and registration of land plots.

The main problems in the implementation of landowners' and land users' rights have been identified: compulsory expropriation of land for state needs, automatic renewal of lease agreements without the consent of the parties, temporary suspension of land auctions, and restrictions on access to the land cadastre. Particular attention is paid to the issues of land degradation and pollution as a result of hostilities, as well as to the inefficiency of existing legal mechanisms for rapid response and rehabilitation of affected areas.

The need for comprehensive improvement of land legislation is substantiated through the introduction of clear guarantees for landowners and land users, the creation of effective mechanisms for compensation and restoration of violated rights, and the strengthening of cooperation between the state, local communities, and civil society.

Key words: martial law, land relations, land plot, land law, property right, legal regulation, acquisition of land rights, termination of land rights, compulsory termination of rights to land plots.

Постановка проблеми. Право власності на землю в Україні традиційно розглядається як одне з базових конституційних прав громадян, закріплене у Конституції України та деталізоване в Земельному кодексі України. Однак у період воєнного стану його реалізація зазнала суттєвих обмежень і трансформацій. Військова агресія РФ призвела до масштабної втрати земельних ресурсів, окупації територій, знищення об'єктів інфраструктури та зміни механізмів управління земельними відносинами.

Особливої актуальності набувають питання щодо забезпечення прав власників земельних ділянок у зонах бойових дій і на тимчасово окупованих територіях, обмеження та зупинення цивільного обороту земель в умовах надзвичайних обставин. Виникають проблеми правового регулювання відчуження земель та збереження державного земельного фонду.

Отже, у сучасних умовах постає потреба у дослідженні механізмів реалізації права власності на землю, з урахуванням обмежень і викликів, спричинених воєнним станом.

Мета дослідження: проведення системного аналізу правового регулювання права власності на землю під час дії воєнного стану в Україні, виокремлення його особливостей.

Стан опрацювання проблематики. Питання проблематики земельних відносин та реалізації права власності на землю в Україні в умовах воєнного стану розглядалися у наукових роботах І.О. Костяшкіна, П.Ф. Кулинич, В.В. Носіка, К.Г. Шаповалової, М.В. Шульги та інших.

Виклад основного матеріалу. Право власності на землю являє собою систему норм, що визначають порядок набуття, використання, обмеження та припинення прав на землю громадянами, юридичними особами, територіальними громадами та державою. Основи правового регулювання права власності на землю закріплені в Конституції України, Земельному кодексі України (далі – ЗК України), а також у інших законах й підзаконних нормативно-правових актах.

Стаття 14 Конституції України закладає основу земельної політики, яка визначає землю як основне національне багатство, що перебуває під особливою охороною та захистом держави [1]. Це конституційне положення формує основні принципи земельного законодавства та створює правові передумови для стабільного розвитку аграрного сектору та інших сфер господарського використання земельних ресурсів.

У період воєнного стану земельне законодавство України зазнало суттєвих змін, зумовлених необхідністю пристосування системи державного управління до умов збройного конфлікту.

Право власності відіграє визначальну роль у стабільному функціонуванні правової системи, що зумовлює необхідність його спеціального правового врегулювання. Саме тому законодавець закріпив у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) не лише підстави набуття права власності (ст. 328 ЦК України), але й умови його припинення (ст. 346 ЦК України) [2].

Відповідно до ст. 9 ЦК України його норми підлягають застосуванню до земельних відносин у частині, не врегульованій спеціальним земельним законодавством, отже, у випадках, коли останнє не встановлює обмежень, підстави припинення права власності на земельну ділянку можуть визначатися і загальними положеннями ст. 346 ЦК України [2].

Стаття 349 ЦК України встановлює, що право власності припиняється у випадку знищення майна, при цьому підставою є сам факт припинення існування об'єкта права власності внаслідок впливу на нього [2].

Згідно з положеннями ч. 1 ст. 79 ЗК України, земельна ділянка являє собою визначену частину земної поверхні, що характеризується встановленими кордонами, конкретним місцезонашуванням та закріпленими правовими титулами щодо неї. Право власності на земельну ділянку охоплює у її межах поверхневий (грунтовий) пласт, а також водні ресурси, лісові масиви та багаторічні насадження, розташовані на даній території, за винятком випадків, передбачених законодавством, та за умови дотримання прав третіх осіб (ч. 2 ст. 79 ЗК України) [3].

Водночас, відповідно до норм ст. 79-1 ЗК України, земельна ділянка набуває статусу об'єкта цивільних правовідносин виключно після завершення процедури її формування та здійснення державної реєстрації права власності або іншого речового права на неї [3]. Процес формування земельної ділянки являє собою комплекс взаємопов'язаних дій, що включає точне встановлення її площі, чітке визначення меж території шляхом проведення землепорядних робіт, а також обов'язкове внесення всієї інформації про створену земельну ділянку до Державного земельного кадастру як єдиної державної інформаційної системи про землі та їх правовий режим. Критерієм завершення процедури формування земельної ділянки законодавець визначає момент присвоєння їй унікального кадастрового номера, який є обов'язковим ідентифікатором кожної земельної ділянки в кадастровій системі. Саме з цього моменту земельна ділянка офіційно вважається сформованою та готовою до включення в цивільний обіг, хоча для повноцінної участі в правовідносинах необхідне також проходження процедури державної реєстрації прав на неї в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно.

Земельна ділянка як об'єкт права власності є специфічною юридичною конструкцією, що водночас має матеріальну основу, адже виступає правовою формою залучення землі як природного ресурсу до майнового обігу. Її визначення у системі цивільних правовідносин ґрунтується на поєднанні фізичних характеристик (належність до поверхні землі, межі, площа, місце розташування) з юридичними ознаками (право власності, цільове призначення, кадастровий номер).

Об'єктом цивільних правовідносин виступає не земля як природний ресурс, а саме земельна ділянка, індивідуалізована у встановленому законом порядку частина земної поверхні. Земельний кодекс України пов'язує припинення існування земельної ділянки виключно з внесенням відповідних записів до Державного земельного кадастру щодо її поділу, об'єднання або скасування [11, с. 196].

У період воєнного стану на території України на законодавчому рівні запроваджено комплекс суттєвих обмежувальних заходів, що стосуються розпорядження земельними ділянками, які перебувають у державній та комунальній власності.

Серед найбільш значущих обмежень слід виділити заборону на безоплатну передачу земельних ділянок державної та комунальної власності у приватну власність громадян. Це обмеження має широкий характер і поширюється на всі категорії земель та види безоплатної приватизації, що були доступні в мирний час.

Такі законодавчі заходи спричиняють фактичну блокаду процесів земельної приватизації, що негативно позначається на інтересах жителів сільських територій. Для цієї категорії громадян питання оформлення земельних ділянок у приватну власність має критичне значення, оскільки йдеться про: земельні ділянки під житловими будинками та господарськими спорудами, які фактично використовуються десятиліттями; присадибні ділянки в межах населених пунктів, необхідні для ведення особистого селянського господарства; землі для індивідуального житлового будівництва в межах сіл та селищ та ін.

Призупинення безоплатної приватизації створює правову невизначеність для громадян, які очікували можливості легалізації своїх земельних прав, та може призвести до накопичення значної кількості нерозглянутих заяв після завершення дії воєнного стану.

З аналізу підпункту 5 пункту 27 розділу X «Перехідні положення» ЗК України, внесеними Законом України від 19.10.2022 № 2698-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель» вбачається, що в умовах воєнного стану законодавець встановив загальну заборону на безоплатну передачу земель державної та комунальної власності у приватну власність, а також на надання дозволів і розроблення землепорядної документації з цією метою [4]. Водночас, норма передбачає винятки, спрямовані на захист прав власників нерухомого майна, розташованого на відповідних земельних ділянках, та громадян, яким земельні ділянки були надані у користування ще до набрання чинності ЗК України. Таким чином, обмеження має тимчасовий характер і покликане забезпечити баланс між публічними інтересами держави та приватними правами окремих громадян.

Особливо актуальним у сучасних умовах є питання припинення прав на земельну ділянку внаслідок її знищення. Військові дії, руйнування інфраструктури, застосування важкої техніки, вибухи, забруднення ґрунтів та інші наслідки війни можуть призводити до повного знищення або значного пошкодження земельних ділянок, унаслідок чого їх подальше використання за попереднім цільовим призначенням стає неможливим.

Одним з аспектів правового регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану стало суттєве обмеження конституційного права приватної власності на земельні ділянки. Конституція України (ст. 41) встановлює основний принцип недоторканності права приватної власності, гарантуючи його державний захист [1]. Однак в умовах воєнного стану цей принцип зазнає значних обмежень через необхідність балансування між індивідуальними правами громадян та потребами національної безпеки.

Законодавство воєнного часу надає державі виключне право здійснювати примусове вилучення земельних ділянок приватної власності для забезпечення оборонних потреб країни, розміщення військових об'єктів, створення захисних споруд, будівництва стратегічної інфраструктури та вирішення інших нагальних завдань, пов'язаних із захистом суверенітету та територіальної цілісності держави.

Відповідно до п. є ч. 1 ст. 140 ЗК України, відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності або для задоволення суспільних потреб, а також примусове вилучення земельних ділянок з тих самих підстав, є законними підставами для припинення права приватної власності на такі ділянки [3]. Даний пункт було включено до ч. 1 ст. 140 ЗК України на підставі Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» від 12 травня 2022 року № 2247-IX, що свідчить про законодавчу реакцію на виклики воєнного часу [5].

Запровадження цієї норми відображає потребу в створенні додаткових правових механізмів для забезпечення суспільних інтересів, пов'язаних з обороною країни, захистом населення, відновленням критично важливої інфраструктури та вирішенням інших нагальних завдань державного значення.

Ст. 351 ЦК України регулює припинення права власності на нерухоме майно у випадках, коли земельна ділянка, на якій воно розташоване, відчужується для суспільних потреб або з мотивів суспільної необхідності [2]. Зокрема, право власності на житлові будинки, інші будівлі, споруди

чи багаторічні насадження може бути припинене за добровільною згодою власника у разі викупу земельної ділянки для суспільних потреб, або ж за рішенням суду при примусовому відчуженні з мотивів суспільної необхідності. При цьому передбачається обов'язковість попереднього та повного відшкодування вартості майна, що забезпечує баланс між інтересами держави і захистом прав приватного власника. Така правова норма є важливим механізмом гармонізації суспільних потреб та приватних інтересів у сфері земельних відносин, особливо в умовах воєнного стану.

Спеціальні норми щодо даного правового механізму містяться у Законі України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» (далі – Закон) [8].

Необхідно зазначити, що примусове відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності допускається лише у конкретних випадках, визначених Законом. Так, ст.15 Закону передбачає, що у разі відсутності згоди власника такі об'єкти можуть бути передані у державну або комунальну власність лише як виняток і виключно під розміщення об'єктів національної безпеки і оборони; лінійних об'єктів та об'єктів транспортної і енергетичної інфраструктури та об'єктів, необхідних для їх експлуатації [8].

Відповідно до ст. 143 ЗК України, примусове припинення прав на земельну ділянку може здійснюватися виключно в судовому порядку [3].

Стаття 140 ЗК України закріплює загальні підстави припинення права власності на землю [3]. У мирних умовах ці положення забезпечують стабільність земельних відносин та захист прав власників. Проте в умовах збройного конфлікту виникають виняткові обставини, які значно ускладнюють реалізацію цих прав. Серед таких обставин – насильне вилучення земель російськими окупантами, руйнування земель внаслідок бойових дій та втрата контролю України над ділянками, розташованими на тимчасово окупованих територіях.

На тимчасово окупованих територіях російська окупаційна влада здійснює так звану «інвентаризацію», яка фактично слугує механізмом незаконного привласнення земельних ділянок, тоді як відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII будь-які дії окупантів щодо майна громадян України є протиправними [7].

Бойові дії на території України стають причиною значного забруднення та деградації земель, викликаного вибухами боєприпасів, розливами палива, хімічним забрудненням та мінуванням. Внаслідок цього такі ділянки стають непридатними для подальшого використання, що створює підстави для їх вилучення для суспільних потреб або для визнання права власності припиненим через неможливість реалізації права розпорядження. Цей фактор додає ще один вимір до проблеми захисту прав власників земель у умовах воєнного стану та підкреслює необхідність законодавчого регулювання процедур відновлення або компенсації за втрачені земельні ділянки.

Тимчасова окупація земель призводить до фактичної втрати контролю власника без юридичного оформлення припинення права власності, і хоча ЗК України не містить прямої норми щодо припинення права власності через окупацію, ст. 41 Конституції України гарантує непорушність приватної власності та її захист [1]; відповідно, припинення права власності у таких випадках може відбуватися лише після деокупації та за рішенням суду, якщо власник не зможе відновити контроль над ділянкою або земля буде визнана втраченою через пошкодження чи конфіскацію окупантами.

Введення воєнного стану в Україні, згідно з Указом Президента № 64/2022 від 24 лютого 2022 року [9], суттєво вплинуло на правове регулювання земельних відносин. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12 травня 2015 року надає державі право примусово відчужувати майно для потреб оборони, що є однією з важливих особливостей цього періоду [6].

У воєнний період законодавство передбачає особливості примусового відчуження майна, зокрема можливість його вилучення без попереднього відшкодування у випадку термінових оборонних заходів, що закріплено в ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6]. Таке майно може вилучатися для розміщення військових об'єктів, укріплень або складів, а процедура прийняття рішень спрощується та покладається на районні військові адміністрації.

Під час дії воєнного стану доступ до Державного земельного кадастру та Державного реєстру речових прав на нерухоме майно був частково обмежений, що зафіксовано у Постанові Кабінету

Міністрів України № 480 від 19 квітня 2022 року [10]. Це ускладнює процес юридичної фіксації припинення права власності на земельні ділянки, оскільки без внесення змін до відповідних реєстрів право власності залишається чинним навіть у випадках, коли земля фізично недоступна або знищена внаслідок бойових дій. Така ситуація підкреслює важливість синхронізації фізичного та юридичного стану земельних ділянок, особливо в умовах воєнного стану, та створює додаткові виклики для захисту прав власників.

Українське законодавство не передбачає спрощеної процедури для визнання права власності припиненим у зв'язку з тимчасовою окупацією. Власники земельних ділянок змушені чекати деокупації, яка може тривати роками, при цьому значна частина доказової бази щодо їхніх прав може бути втрачена. Крім того, примусове відчуження земель під час воєнного стану часто здійснюється без негайного відшкодування, що суперечить конституційним гарантіям захисту права власності, закріпленим у ст. 41 Конституції України [1]. Разом із тим, держава не завжди має можливість оперативно виправити ситуацію через обмеженість ресурсів, особливо в умовах війни.

Пошкодження земель ускладнює їх відновлення до первинного стану, а відсутність механізмів оцінки збитків і відновлення земельного фонду затримує процес повернення права власності або його припинення з компенсацією; внаслідок цього припинення права власності на землю в умовах воєнного стану в Україні поєднує традиційні підстави, передбачені ЗК України, та специфічні обставини, спричинені війною, зокрема насильне вилучення земель російськими військовими, їх пошкодження та тимчасову окупацію, що створює виклики для правового регулювання.

Під час воєнного стану в Україні правила користування землею зазнали суттєвих змін: з одного боку, це було необхідно для зміцнення оборони та ефективного використання територій, а з іншого — створило численні правові та практичні труднощі; тимчасові обмеження, такі як примусове відчуження земель, заборона приватизації та припинення земельних торгів, хоча й мають обґрунтовану мету, викликають занепокоєння щодо дотримання конституційних прав громадян [12, с. 300].

Вирішення зазначених проблем вимагає комплексного і системного підходу. Передусім необхідно удосконалити нормативно-правову базу, запровадити прозорі та зрозумілі процедури відчуження та оренди земель, а також забезпечити реальний захист прав власників та землекористувачів. Особливу увагу слід приділити розробці механізмів екологічного відновлення земель, посиленню координації між центральною та місцевою владою, а також активному залученню громадськості до процесу прийняття рішень. Лише за умови впровадження цих заходів можна досягти ефективної, справедливої та стійкої реалізації прав на землю в Україні навіть в умовах воєнного стану, поєднуючи державні потреби з захистом прав землевласників.

Висновки. В умовах воєнного стану правове регулювання права власності на землю в Україні зазнало суттєвих змін, що відображає загальну тенденцію трансформації земельних відносин під впливом нових безпекових викликів. Основні зміни в правовому регулюванні права власності на землю включають: розширення підстав примусового вилучення земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності; запровадження заборони на безоплатну приватизацію земель державної та комунальної власності; тимчасове припинення земельних торгів та обмеження доступу до державних земельних реєстрів та ін. Ці заходи, хоча й мають об'єктивні підстави, створюють значні проблеми для реалізації конституційних прав громадян на землю.

Особливо гострою є проблема припинення права власності на земельні ділянки в умовах активних бойових дій. Тимчасова окупація територій, фізичне знищення та забруднення земель, незаконні дії окупаційної влади створюють нові підстави для припинення земельних прав.

Важливою проблемою є відсутність ефективних компенсаційних механізмів та гарантій відновлення прав землевласників після завершення воєнних дій. Обмежений доступ до земельних реєстрів ускладнює документування втрат та порушень, що може призвести до масштабних правових спорів у післявоєнний період. Дослідження визначило необхідність термінового удосконалення законодавчої бази шляхом прийняття спеціального нормативного акту, який регулював би земельні відносини в умовах війни. Такий акт має передбачити чіткі процедури примусового вилучення земель з гарантіями справедливих компенсацій; механізми оперативної оцінки збитків та фіксації порушень земельних прав; спрощені процедури відновлення прав на землю після деокупації; систему екологічної реабілітації пошкоджених земель та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 22.09.2025).
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1897> (дата звернення: 22.09.2025).
3. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#n1462> (дата звернення: 23.09.2025).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель: Закон України від 19 жовтня 2022 № 2698-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-20#Text> (дата звернення: 23.09.2025).
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 12 травня 2022 № 2247-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text> (дата звернення: 23.09.2025).
6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 22.09.2025).
7. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 22.09.2025).
8. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності: Закон України від 17 листопада 2009 року № 1559-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17#Text> (дата звернення 22.09.2025).
9. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 22.09.2025).
10. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 року № 480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/480-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.09.2025).
11. Костогризов О.В. До питання припинення права власності на землю. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 194–200.
12. Сергієнко М., Шаповалова К. Реалізація права власності на землю в Україні в умовах воєнного стану: правові гарантії та обмеження. *Universum*. 2025. № 21. С. 298–302.